

Turul szobra

Írta Lőrinczy György

Még alig hogy ráeszméltünk az életre, amibe idecsöppentünk, apró tipegők. Még észre se vettük a köröskörül tündöklő csodákat. Nem láttuk a titkokat, tehát meg se döbentünk. Az elemi iskola nem ismer titkot, nem is hisz benne. Az aranyábécében minden titok megfejtődött. Nincs többé titok! Az aranyábécé mindent tud! Sokkal fontosabbak voltak a labdázások, a fürdések és a szarkafészkek. A papírsárkányok és a homokvárak, a gyermekkor súlyos problémái.

És ebbe a boldog félálomba egyszerre odatoppan a nagy rejtelem: a *Színház*. Szépített vagy torzított mása az életnek, tele a regék, a mesék, a történelem, a mondák és a költészet zagyva misztikumával és motoszkaival, amik mind összekeveredtek az illúziók görögtüzében és fátyolában, utánozva a való életet és mégis azt éreztetve, hogy más világ is van, ami olyan, mintha csakugyan volna, pedig nincs, bár lehetne, mégha lehetetlen is.

Megzavarodva tűnődünk: mi ez hát tulajdonképpen? Hogy *Színház*, ez csak név, mely azonban meg nem fejtette és meg nem magyarázza a tetszetős és csábító rejtelmet, mely esténként új meg új meglepetést és izgalmat tartogatott. Persze, nem értettük a Színházat, s amit nem értünk, az mindig veszedelmesebb annál, amit megértünk. Hamarosan a színház csenevész kis alkoholistaivá lettünk. Két házban laktunk egyszerre: a szülői házban és a színházban. Összecseréberéltük őket. Nem tudtunk választani. A költészet és a képzelődés óriásai játszottak velünk, a reális valóság tántorgó, részeg kis törpéivel. Az ember elkezdi álmodni az életet.

Nyolc-kilencéves lehettem, mikor legelőször színházba léptem. *Aesopus* című színdarabot játszották, a szegény görög helótát, aki meséivel megbúvóli a világot. Engem is megbúvólt, mert a meséket jobban megértettem, mint magát a színházat. Az én szenzációm az volt: a mese. Első találkozásom a mesével, melynek fogalma így három névhez kapcsolódott: Aesopushoz, Rákosi Jenőhöz és Aranyossy Gyulához. Mert Aesopust Rákosi Jenő írta és Aranyossy Gyula játszotta. A misztikumban a hős, a költő és a komédiás egy közös nevet kapott: *Mese*. Az illúzió, az álom, a képzelődés, a költészet. Tündérek és manók, akik mindnyájan az élet álarcát hordják s akiket tehát az avatatlan is életnek lát: valóságnak

és igazságnak, vagyis Szépnek, Örökszépnek. Ez a káprázat az ő ellenállhatatlan varázsa és hatása.

Azt hiszem, akkor találkoztam legelőször Rákosi Jenővel is. A misztikumnak abban a rózsás ködében, ami nemcsak az én gyermeklelkemet szállotta meg, hanem az ő neve és egyénisége köré is glóriát font: a nimbusz aranykoszorúját. Ebben láttam legelőször és ez a koszorú feje körül ott ragyogott mindig, hat hosszú évtizeden, annak minden viszonytagságán keresztül. A hírnév és a szellemi nagyság nimbusza; az az érzés, hogy kicsinek sohase láttam, hogy sohase láttam növekedni, mert mindig nagy volt, majdnem mindig ugyanolyan nagy: nagy ember, nagy hazafi, nagy író, nagy költő, már életében is szobor. Alkalmassint ez az érzés fűzött hozzá is és a meséhez is; egyiktől se szakadtam el sohasem.

Véletlennek tudjam-e be mindezt? Véletlen! Nagyon különös, hogy a Véletlennek olyan *pontos szeszélyei* vannak; mindig eltalálja, mit kell tennie. Vajjon nem véletlen-e egész életünk?... Véletlen-e, hogy a Mese mindmáig sohase hagyott el? Véletlen-e, hogy Rákosi Jenőnek még az emlékéhez se tudok hűtlenné lenni? Mintha a legelső öntudatlan művészi mámor gyerekes fölhevülésében örök hűséget esküdtünk volna! Néhány évvel később, mikor már előttem is föltárult az életküzdelem kárpitja, talán ugyanaz a véletlen volt-e, hogy azt a világító fáklyát is Rákosi Jenőben találtam meg, aki szelleme és tolla fényével bevilágította azt az utat, amelyre én akkor léptem. Én a magyar nemzeti nagyság fanatikus rajongója voltam az ábécétől, a Tompa legelső allegóriájától kezdve mindig s ebben a világban, a mi időnkben a Rákosi Jenő tárogatója harsogta legerőteljesebben a nemzeti nagyság hatalmas jelszavát: harmincmillió magyar! Az ő zászlajára, ő maga írta föl ezt a jelszót. Aki a jelszó után rohant, az mind őt követte. Hatvan éven át ő volt a magyar rajongók zászlótartója. A hivatalos nagyságok és az óriásjelöltek valamennyien a marsallbotról álmodoztak, egyedül neki volt mindig kedvesebb a – zászlórúd.

Mikor 1895-ben a *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* titkárává választottak, ennek az országos kultúrszervezetnek éltető lelke, kovásza már régen Rákosi Jenő volt. Tarsolya, a nemzeti érzés kiapadhatatlan bőségszaruja, csakúgy ontotta a jó tanácsot, lelkes újságcikket, verset, ünnepi szónoklatot, mindennek örökösen ismétlődő refrainjével: harmincmillió magyar! Ő írta meg, mindjárt a F. M. K. E. milleniumi beköszöntőjét, mely egyúttal titkári beköszöntőm is volt, amivel a magyarsághoz fordultunk. Így kezdődött:

– Ezer esztendeje, tűzzel, lánggal, viharral és vérrel teli ezer év, hogy Árpád leszállt a hegyekről és először megitta lovát a Tisza éltető vizéből! . . .

Ódái szárnyalású kiáltványban esdeklő kérelem, lángoló hevület, bizakodó büszkeség; a remény rózsás kedve és a jövő tántoríthatatlan hite. Valóban eltalálta a címét is: „*Szózat a magyar hazafiakhoz!*” Csakugyan Szózat volt, vagyis a Szózat, prózában: Hazádnak rendületlenül Légy híve, óh magyar! Még a nagy kritikus: Károlyi István gróf is aláírta s vele együtt Szontagh Pál, Thuróczy Vilmos, Craus István, Csipkay Károly, Degenfeld Lajos gróf, Libertiny Gusztáv, Gyürky Geyza, és a többi lelkes vezérférfia a Fölvidék akkori pezsgő közéletének. Sok szép ezer forintot szerzett az a kiáltvány a F. M. K. E. pénztárának! És sok szép mesét és imádságos könyvet vitt a hegyek között szétszórt kis templomokba és iskolákba!

Az ezredéves országos kiállítás közművelődési pavillonját túlnyomó nagy részében mi szerveztük, a három legnagyobb magyar kultúregyesület titkárai: Sándor József, akit akkor mind közönségesen országszerte csak Kultúrjósának hívtak, az E. M. K. E., Porzolt Kálmán, a *Dunántúli Közművelődési Egyesület* titkára, és én, a F. M. K. E. titkára. Sok nagyúri munkatársunk is volt, de ezek között legbuzgóbb és leglelkesebb két segítségünk Rákosi Jenő és a nobilis egyéniségű, lovagias gondolkozású Légrády Imre, akkor a Pesti Hírlap szerkesztője, aki csaknem mindennap kijött a kiállításra, a munkálatok irányítása végett.

Rákosi Jenő akkor, életerejének teljességében, amint mondják: javakorabeli férfi, közéletbeli sikerei révén talán legirigyeltőbb ember volt Magyarországon. Roppant alkotó készsége és tehetségének sokoldalúsága egyaránt predesztinálta arra, hogy vezesse a magyar szellemi életet. A zsurnalisztika pláne az ő véleményéhez alkalmazkodott. Egyszóval: kezében tartotta a gyeplőt, mint a jó kocsis; nagyhatalom volt. De annak előnyeivel sohase élt vissza. Ideáljait sohase hagyta cserben, sohase játszotta ki és sohase áldozta fel önző érdekeknek. Akkor is a harmincmillió magyart látta, mikor a körülötte nyüzsgő, olykor türelmetlen néhány ezer magyart nézte. Bánffy Dezsővel és kormányával szemben politikai téren az intranzigens ellenzék legtüzesebb szószólója volt, de a *magyarságért* szívesen kezet fogott vele.

Minket is, a három titkárokat, akik természetyszerűen úgynevezett bánffyánusok voltunk, habozás nélkül támogattott. Nem egyszer döntötte el a vitát a mi álláspontunk értelmében. A fórumokon könnyedén forgatta legyőzhetetlen fegyvereit: súlyos argumentumait, frappáns hasonlatait és megejtő paraboláit, amikkel úgy dobálózott, mintha a háta mögött csakugyan maga Aesopus sugdosott volna. Lassanként az a babona alakult ki felőle, hogy neki minden sikerül. Sokszor faggattuk is, hogy tulajdonképpen mi hát a titka kifogyhatatlan sikereinek. Csöndesen elmélázott. Hümmögött. Mosolygott.

– A siker? A siker! Kedves barátaim, az egész nagy titok abból áll, hogy – igen, hát egy kanál tejföln fordul meg minden. Minden siker.

Nevettünk. Tréfál. Egy kanál tejföl! Persze. De nem zökkent ki bölcs nyugalmból.

– Rokonaimnál, – szolt, – egy ízben uzsonnára nagy társaság gyűlt össze. A kávénál valaki zavartan nézegetett körül, mintha valamit keresne. A gondos háziasszony, aki nek a szeme mindenütt ott terem, észrevette a dolgot és megkérdezte.

– Talán valami hiányzik?...

A vendég vallott.

– Hát igen, kedvesem, valami hiányzik. Bocsáss meg, de a kávémba még egy kanálka tejföl kellene ...

Tüstént széjjelrebbent az egész házi cselédszemélyzet, a Fazekas Mihály híres Ludas Matyjának hexameterére szerint: „béres, strázsa, kocsis, fullajtár, bába, favágó.” Hol van a világon egy kanál tejföl? A tejföl-razziának azonban nem volt eredménye. A háziasszony nemsokára kétségbeesetten mentegetőzött.

– Bocsáss meg, kedvesem . . . Nagyon röstellem ... De az egész házban nincs, az egész házban nem találtunk egy kanál tejfölt! . . .

Rákosi Jenő megpihent. Azután a bajusza közé mosolygott.

– Magamba jót nevettem. Én tudtam, hogy van a háznál egy kanál tejföl. De az a kanál tejföl a pincében van. Ahhoz pedig senkinek sincs kedve, hogy egy kanál tejfölről a pincébe fáradjon. Nem érdemes!

Egymásra néztünk, majd kérdően, tanakodva a rejtelmes Aesopusra. Nem értettük hirtelenében a parabolát.

— Mi köze van annak a kanál tejfölnek a Rákosi Jenő közéleti sikereihez, diadalaihoz?

— Mi köze? – mosolygott derűsen. – Kedves barátaim, az a köze van, hogy a világon minden dologból hiányzik egy kanál tejföl. Az emberek röstek arra, hogy a pincébe fáradjanak érte. Én sohasem rösteltem. Ez az én sikereimnek a titka.

Nemsokára klasszikus tanúságot tett róla, hogy törvényeit nemcsak másoknak, önmagának is csinálja. A tejföl-törvényt is. Nem tartja magát kivételnek. A törvény neki is törvény, mégpedig nemcsak akkor, mikor épp előnyökkel jár, hanem akkor is, ha vesződséget szerez.

Ragyogó szép Fölvidékünk magyarságát akkor a legnagyobb fölvidéki vármegye, a bűvösbájosan szép és változatos Nyitra vármegye vezette nemzeti és politikai téren egyaránt, a Thuróczy Vilmos főispán nagyszerű férfias határozottságával és nemes szellemében. A F. M. K. E. székhelye és középpontja is Nyitra volt. Ott állította az állam, a büszkeszép Zobor-hegy ormán a milleniumi hét emlékmű egyikét is, amit azután 1913 végén a cseh martalócok siettek ledönteni. Mintha az ezer esztendőt is ledönthetnek! Nyitra vármegye a milleniumi nagy nemzeti öröm megünneplésében is jó példával járt elől: az 1896-iki milleniumi esztendőt, elejétől végig, mind a háromszázhatvanöt napjával az ezeréves nemzeti múlt történelmi dicsőségének áldozta. Az egész esztendőn át himnuszoktól, le deum-tól, zsoltároktól zengett a vármegye és templomainak sokasága, széltibe-hosszába. Befejezésül pedig december végén, a vármegye gyűléstermében leleplezték Ferenc József királyunknak az ünnepi évben készült arcképét, Ferraris Arthur festőművész alkotását. Az ünnep előestéjén a nyitrai nemzeti színházban, az akkoriban alakult Fölvidéki írók Köre, a Keresztény Nőegylettel szövetkezve, művésztét rendezett. Az ünnepi prólóg megírására Jókait kértük föl. A mesék királya mondjon verset a magyarok királyának! Jókainak tetszett az ötlet s nekem személyesen meg is ígérte, hogy a prólógot megírja.

Két nappal a műestély előtt kétségbeesett táviratban tudatta velem Salamon Ödön, budapesti helytartóm, hogy Jókai nem írta meg a prólógot, nem is írhatja meg, mert hetek óta beteg! Két nappal az estély előtt! Mikor már könyv nélkül kellene tudnia a prólógot annak, aki elszavalja! Mit tegyünk? Izgatotthangú táviratok jöttek-mentek. Végre is az előadás előtt való késő éjszaka tudatta Salamon Ödön, hogy a prólógot Rákosi Jenő vállalta. Ez aztán lecsillapította az izgalmakat. Amit Rákosi Jenő megígér, az – készpénz. Nem váltópénz, se nem aprópénz, hanem arany.

Amint aztán utólag hitelesen megállapítottuk, az történt, hogy a Rákosi Jenő vendégszerető és akkor nagyon is vidám házában nagyarányú családi mulatság, valóságos házi bál volt azon az estén. Az estén, ami reggelig tartott, a széles jókedvvel mulató társaságba úgy toppant be Salamon Ödön, mint a F. M. K. E. követe, ünneprendezés örve alatt ünnep- és mulatsággrontónak. Ezer ember közül kilencszázkilencvenkilenc vagy kidobja, vagy, ha épp

véletlenül tréfás kedvében van, leitatja az ilyen vendéget. Verset azonban semmiesetre se ír neki. Mikor az ember eleven, élő műzákkal mulathat, akiket derékon kaphat, nem boldog, hogy képzeletbeli árnyékokat kergessen, s még azokat is csak a mások kedvéért. Rákosi Jenő az ezredik ember volt, azt mondhatjuk, hogy az ezredik – egyetlen. Nem dobta ki Salamon Ödönt, le se itatta, sőt megkülönböztetett megbecsüléssel vette be vendégei sorába. A kegyetlen dilemmában, hogy magára nézve az elsőséget a F. M. K. E. nemzeti közügyének adja-e, vagy a maga meleg családi örömeinek, – nem is habozott. Félrevonult valami üres szobába – prológot írni. Mire hajnalban a multság véget ért, ő is végire ért az ünneplő versnek. Szirmai Imre, a Népszínház nagy művésze zsebre vágta a prológot, délben fölült a bécsi gyorsra, útközben nemcsak zsebre, hanem be is vágta a viszontagságos prológot és este a nyitrai nemzeti színházban pompásan el is deklamálta. Az ünnep meg volt mentve! Rákosi Jenő mentette meg, miután kedves, intim házi báljának örömeit áldozta föl teóriája bevált; a kanál tejföl pontosan megérkezett és a kávénak nem volt semmi híjjá, kért bocsánatot, hogy megmentette. A prológ első strófája ugyanis így hangzott:

Tisztelt urak, szép lányok, asszonyok!
 Bocsánatesdő szóm jusson szivökbe;
 Önként jövök bár, áldozat vagyok:
 Cigánypurdé. szép társaságba lökve,
 Mely primást várt s helyette kit kapott
 A muzsikáját egy hétig megnyögte;
 A primás: Jókai, kit vártatok,
 A kontár purdé, persze, én vagyok!

Hyperbola az egész! Költői túlzás! Dehogy nyögte egy hétig! Egyetlen éjszaka könnyedén pöngette ki a muzsikáját! A szép lányok és szép asszonyok, akiket versében invokált, ugyancsak tüntető elragadtatással tapsolták elejétől – végig. A fülemüle helyett fülemülét, a primás helyett primást kaptunk: Jókai Mór helyett Rákosi Jenőt. A kanál tejföl theoriája bevált; a kanál tejföl pontosan megérkezett és a kávénak nem volt semmi híjjá. A sikernek se. Miután a költő nem sajnálta a fáradságot, hogy a pincébe menjen le érte. A tejfölerért ment és sikert hozott. Dicsőséget magának, gyönyörűséget nekünk.

Évtizedeken át vele együtt, jobban mondván: őt követve dolgoztam, küzdöttem és áldoztam közös nagy álmunkért: a harmincmillió nagy, szabad, boldog és gazdag Magyarországért, ha némely tekintetben ezt nem is úgy képzeltem el, ahogy ő roppant optimizmusával álmodta. Sokkal nagyobb szabású álmom volt, semhogy valóra válhatott volna. Az álomnál csak az ébredés szörnyűsége nagyobb, ami követte s ami bennünket összetört. Meggyőződésem, hogy őt is az törte össze. Hogy csodálatosan robusztus, szinte tökéletes szervezetében nem annyira a fizikai, mint a lelkierő omlott össze. Mikor életének egyetlen óriás álma összeomlott, akkor egyszere összeomlott ő is: a Szobor. Turul halhatatlan szobra.

Csüggeteg lelkemben hosszú évtizedek tarka emlékei torlódnak elő. Alig győzöm válogatni, hogy koszorúképpen odategyem őket a nagy ember elébe, aki már életében is szobor

volt. Megdöbbenő objektivitása volt lelkivilágának főfő karaktervonása; nagyon vigyázott is rá, hogy filozóf nyugalmából, ami sokszor közömbösségnek, egykedvűségnek látszott, ki ne zökkenjen. Azt hiszem, nem a szubjektivitástól, inkább a szentimentalizmustól idegenkedett. Vagy talán csak a póztól. Mert azt sohase láttam, sohase vettem észre, hogy pózolt volna. Inkább valami csekélyke cinizmussal ütötte el a pózt.

Mikor legelső novelláskönyvem megjelent, alig bírtam izgalmamat türtőztetni: mit szólnak hozzá? Egy este, mikor a szerkesztőségben meglátogattam, éppen az én szegény kis könyvemet olvasgatta.

– Mit szólnak hozzá?

Természetes, hogy legelső sorban az ő véleménye érdekelt. De a Rákosi Jenő keze, a kis könyvvel együtt, a térdére hanyatlott. Nagyon hidegen, túlságosan objektíve nézett rám.

– Mit? – kérdezte. – Semmit se.

Másnap reggel azonban egy egész hasábos cikk jelent meg, *A magam földjén* című novellás könyvről és – rólam. A legmelegebb megbecsüléssel és elismeréssel, buzdítóan írva. Aláírva a nagytekintélyű esztétikus közismert monogrammjával: –ő. Rákosi Jenő.

Neki a szíve melegsége is így szólalt meg. Hidegen. Közömbösen. Objektíve. Nem a nyelvén hordta a szívét, hanem a tollában.

A világ megindult átalakulásában, úgy látszik, a szívnek se ott, se itt nem jut máihely. A katasztrófa egyik legértékesebb áldozata ő lesz: a szív. Tehát azzal együtt magam is, aki egész életemben a szívemből éltem. Abból beszéltem, abból dolgoztam, abból írtam és abból daloltam. Csuda is, hogy még el nem kopott, annyit koptattam. Az súgta azt a néhány meleg rímet is nekem, amit a Rákosi Jenő acsádi szülőházán márványtáblába véstek:

Vándor, ki erre jársz, ezen a tájon,
A lelked itt imát dalolva szálljon!
Idő, vihar, kegyetlen durva szárnyad
Kímélje, óvja, védje ezt a házat!
Falát, tetőjét ne bontsa kezed,
Csak simogassa, itt sas született!
Magyar sas. Turul. Szellemének fénye:
Örök dicsőség hálás nemzetére!

Néhány esztendővel ezelőtt a márványtáblát országos szolemmitással leplezték le. Az összesereglett ünneplő sokaság élén ott volt a nagy ünnepelt oldalán Apponyi Albert gróf is, a magyar szellem és a magyar erkölcs világtörténelmi óriása, mint ünneplő. Nem is ünneplő: hiszen ő egymagában is maga az ünnep. Ő, akivel sok évtizedes politikai és közéleti küzdelmeiben többnyire egyetértett és mindig ugyanazon a tiszta úton járt. Rákosi Jenő, ezúttal, mikor már mindenki elmondta a magáét, merengve nézett a márványtáblára, aztán megszólalt. Legelső szava az volt, hogy neki jól esik, ha arra gondol, hogy a késő

utódok, mikor majd a márványt olvassák, az 6 emlékével együtt akaratlanul is azt a szegény írónőket is megbecsülik, aki ezeket a meleg verssorokat összerótta ...

Fejedelmi honorárium volt. Köszönöm. Elmondhatom ugyanazt, amit ő maga, nagy jubileumán az Apponyi Albert gróf üdvözlő beszédjére felelt:

– Ennél már többet nem kaphatok. Hiszen *Ő* beszélt rólam!

Csak most látom, mikor óriás útitársaim olykor eszembe jutnak, hogy életpályámat tulajdonképpen királyok között futottam meg. A szellem és a szív királyai között. Az egyenlőség mai demokráciájában egymásután tűnnek el. S ilyenkor bánom, hogy tövises utamon megindultam. De aztán a küzdelmes szép napok emlékei meg-megvigasztalnak s majdnem fölsóhajtok, hogy be jó is volna az egészet még egyszer – elülről kezdeni! A Turulért – Turul szobrával együtt.

